

Demokrasi ve Liberalizm İle Güçlenen Türkiye’deki Hukuk Devleti

Giriş

Hukuk ve hukuki konular üzerinde her düşünce, “Hukuk nedir?” sorusunu akla getirmektedir. Lakin bu sorunun cevaplandırılması,sorunun sorulması veya akla gelmesi kadar kolay değildir. Ancak şu bir gerçektir ki ne kadar zor olursa olsun bu sorunun doğru ve net bir şekilde cevaplanmasının hukuki niteliğin en iyi şekilde algılanmasını,onun fonksiyonlarının araştırılmasını sağlayacağı ortadadır. Hukukun niteliğini çözmek için insanın hukuk aracılığı ile gerçekleştirmeye çalıştığı işlevleri anlamak yeterlidir. Genel olarak bu işlevler ‘düzen’, ‘sosyal ihtiyaçları karşılama’ ve bunlara ek olarak amaç niteliğinde gerçekleştirilmeye çalışılan 'adalet' diyebiliriz . Bu nedenledir ki hukuk “adalete yönelmiş bulunan bir toplumsal yaşam düzeni” olarak tanımlanmaktadır.[1] Nitekim insan hak ve hürriyetlerinin bulunmadığı bir toplumda “hukuk”tan,buna bağlı olarak bir hukuk devletinden ve ilkesinden bahsetmek de mümkün olamaz. Günümüzde salt bir otorite kaynağı olmaktan çıkan devlet ‘barış’, ‘adalet’, ‘hak ve hürriyetleri sağlama’ görevlerinin yanında kendisinden hizmet beklenen bir kaynak haline gelmiştir. Bu bağlamda hukuktan ayrı düşünilemeyen ‘devlet’ cumhuriyetin de nitelikleri arasında sayılan yeni nitelikler kazanmış ve bu niteliklerin başında da ‘Hukuk Devleti ve İlkesi ’ gelmiştir.

Hukuk Devleti ve İlkesi

Hukuk Devleti kavramı XIX. yüzyıl başlarında Alman düşünce çevresinde ortaya çıkmıştır. Zira 1946 tarihli Bavyera Anayasası dünyada hukuk devleti terimini ilk defa kullanmış olan anayasadır (md.3) [2]

‘Hukuk devleti ne demektir?’ sorusu sorulduğunda birçok tanımlama yapılmaktadır. Günümüzdeki anlamına bakacak olursak hukuk devleti; normlar hiyerarşisi,kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı vb. biçimsel gereklerin ötesinde kaynağını liberalizmin oluşturduğu bir

değerler bütünüdür.[3] Ancak daha net bir şekilde tanımlayacak olursak, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlarda da belirtildiği gibi 'Hukuk Devleti' ; yönetenlerin ya da siyasal iktidar sahiplerinin,keyfi eylem ve işlemlerine karşı yönetilenlere hukuksal güvenceler sağlayan,temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmasını sağlayan devlet tipidir. [4] Bu tanımlamalar dışında şöyle de bir gerçek vardır ki hukuk devleti aslında bir adalet devletidir . Ancak 'adalet','herkese hak ettiği cezayı vermek değil','herkesin hak ettiğini vermek' şeklinde tezahür etmelidir . Hukuk devleti ve ilkesine sahip olan her devlet bunu bu şekilde gerçekleştirmeyi ve 'herkese hak ettiği cezayı vermek ' ile 'herkese hak ettiğini vermek' arasındaki nitelik farkını bilmekte midir; burası tartışılmalıdır .

Zira birçok ülkede 'temsili demokrasi' adı altında 'çoğunluğun diktatöryası' ile 'insan hakları' ve 'adalet' kavramları çiğnenmekte, sadece bir kesim için adalet var olabilmektedir. Tabi ki burada tek suçlu hakları çiğneyen hükümet ya da yönetim birimi değil,haklarını çiğneten kesimdir de aynı zamanda . Çünkü halk demokrasiyi ciddiye almadıkça 'figüran' kalmaya mahkum olacaktır ve gerçek hukuk devletine kavuşmak bir hayalle sınırlı kalacaktır. Bu bağlamda şunu hiç bir zaman unutmamalıyız 'hukuk devleti amaç,demokrasi ise araçtır'. [5] Ancak bu aracı kullanırken hukuk devleti amacını es geçen 'güdümlü bir demokrasi' yaratılıyorsa yine 'hukuk devleti' kavramını yakalamak mümkün olmayacaktır.

Devlet gücü hukuka bağlanmış ise devletin tasarrufları bağımsız mahkemelerce incelenebiliyorsa, kanun yollarına gitme imkanı varsa,bütün bunlar şekli bakımdan hukuk devletinin varlığını gösterir. Hukuk devleti “kamu gücünün pozitif hukuk kuralları ile bağlı olduğu devlet” şekli olarak da görülmektedir. [6] Ancak şu bir realitedir ki pozitif hukuk tek başına hukuk devleti için yeterli değildir. Zaten bu noktada devlet gücünü fiilen elinde tutan bir baskı grubunun iradesi 'değişmez ahlaki değerler' diğer bir deyişle yurtseverlik, hayırseverlik, hoşgörülülük ve doğruluk gibi değerler temeline dayanmıyorsa, o kamu gücünün hukuk kuralları ile gerçekten bağlı olduğu söylenemez. Bir baskı grubu veya

uzlaşmaya varmış olan baskı grupları oligarşisi darbe yapma gücünü ellerinde tutuyorlarsa, toplumun çoğunluğu da bu gibi darbelere tepki göstermeyecek kadar bilinçsiz ise, bu durumda, bir süre sonra hukuk, tüm pozitif düzenlemeleri ile bile yürürlükten kaldırılabilir. Bu da hukuk devleti ve ilkesinin yapısını zedeler. Netice itibariyle sadece kağıt üzerinde hukuk devletinin özelliklerinin bulunması, o devleti hukuk devleti kılmaya yetmez , bu özelliklerin tüm devlet kurumlarının bünyesinde uygulanması ve hissedilmesi gerekmektedir . Anayasa Mahkemesi'nin hukuk devleti için bir diğer tanımı ise ; “insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu adil bir hukuk düzeni kuran, bunu devam ettirmekle kendisini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve anayasaya uygun, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı olan devlet” şeklindedir .[7] Bu bağlamda hukuk devletinin çağdaş, demokratik uygarlığın en önemli aşamalarından biri olduğuna şüphe yoktur. Gerçekten, vatandaşların devlete karşı güven beslemeleri ve kendi kişiliklerini korkusuzca geliştirebilmeleri ancak hukuk güvenliğinin sağlandığı bir hukuk devleti sistemi içinde mümkündür. Zira hukuk devleti ilkesinin gerçek anlamda özümsemiği bir ülkede bireyler kazanılmış haklarına dokunulacağı endişesi ile değil , dokunulmayacağı güvencesiyle yaşar .Bu nedenledir ki anayasa yargısı , hem ‘bireyin hak ve hürriyetleri’nin hem de ‘hukuk devletinin güvencesi ve varlık nedenidir . [8]

Sonuç itibariyle gerçek anlamda bir hukuk devletinden ,hukuki güvenlikten söz edebilmek ve hukuk devleti ilkesini güçlendirebilmek için ; temel hakların güvence altına alınması, idarenin hukuka bağlılığı, yasamanın hukuka bağlılığı, yargı bağımsızlığı ve idarenin yargısal denetimi gerekmektedir . Ancak Hukuk Devletine olan bu güven ve bu güvenin geçerli somut varlığı; idarenin hukuka bağlılığı ilkesinin temel taşları olan kanuna uygunluk ile hukukun üstünlüğü arasındaki nitelik farkı açıklandıktan, yasama organını da bağlayacak olan ‘hukuk’ tamamen nitelendirildikten, yargı bağımsızlığı temin edildikten ve temel haklar teminat altına alındıktan sonra gerçekleşebilir. Lakin bunlar yapılmadan devam edilirse hukuk devleti

ilkesini zedeleyecek hatta ve hatta ileride yok edecek durumlar da mevcut olacaktır. Örnekle somutlaştıracak olursak, hukuk devletinin şekil şartlarından olan yargı bağımsızlığı olası bir yargıçlar hükümetine de yol açabilir . Zira bu a prioriye güçlendirecek bir durum Türkiye’de Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’ın bazı kritik konulardaki kararlarında yaşandı. Yine hukuk devletini zedeleyebilecek durumlardan biri de şekil şartlarından olan ‘idarenin yargısal denetimi’nde yaşanmaktadır. Nitekim bu vaziyet ‘idarenin yargısal denetimi, hukuk devletinde herhangi bir pozitif hukukla bağlı devlet ve idarenin, yine aynı pozitif hukukça öngörülen araçlarla denetlenmesinden mi ibarettir?’ şeklinde bir soru çıkarmaktadır karşımıza . Gerçi her ne kadar bu, hukuk devletini zedeleyecek bir durum dahi olsa bu yasamanın denetlenmesinin hukuk devleti ilkesi için kaçınılmaz şartlardan biri olmadığını göstermez.

Demokrasi ve Liberalizm İle Güçlenen Türkiye’de Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk devleti ilkesi, anayasamızın 2. maddesinde yer almaktadır.[9] Ancak tabi ki bu yeterli değildir, bu maddenin daha da genişletilip, iinin daha fazla doldurulması gerekmektedir. Bu yolların en başında da demokrasi gelmektedir. Nitekim güdümsüz gerçek bir demokrasi, hukuk devleti ve özgürlüklerin bir aracı haline gelmiştir. Tabi ki modern hukuktaki bu özgürlükler, sınırlamaları engellememekte ve anayasal devleti de sınırlandırmaktadır. Zira iktidarın sınırlanması ise demokrasiyi oluşturan kaçınılmaz ilkelerden biridir. Her ne kadar bazı demokrasi savunucuları bu olaya farklı açıdan bakıp demokrasinin ilkeleri arasında ‘genel idareye sınır çizmemek’i gösterseler de bu fikir kabul edilebilecek nitelikte değildir. Çünkü iktidarın sınırlanmaması hak, adalet ve hürriyet gibi kavramların belli bir kesime dağıtılmasına ya da hiç dağıtılmamasına sebep olup hukuk devleti ilkesini zedeleyebilecektir. Bu noktada çoğulcu demokrasiden, çoğunlukçu demokrasiye yönelen bir siyasal iktidarla, hukuk devleti ilkesinin gerekleri içerisinde yer alan yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı ilkesi ile demokrasi arasında gizli bir çatışma olacağı kuvvetle muhtemeldir . Örnek verecek olursak

siyasal çoğulculuğu baz aldığımızda, siyasal iktidar ülkede en üstün güç olmak ister ve bunu başarır da lakin buna bağlı olarak yüksek yargı organlarınca denetlendiği an da yargı organı ile siyasal iktidar arasında çatışma başlamaktadır. Gerçi anayasa mahkemesi gibi yüksek mahkemelerce, anayasal denetimin yapılmadığı ülkelerde hukuk devleti olamayacağını söylemek mümkün görülmemektedir; ki zaten hukuk devleti kimliğini taşıyanlarda da hukuk devleti ilkesinin yeteri derecede uygulanıp uygulanmadığı muallaktır. Durumun somut örneği İngiltere’de görülmektedir . Özellikle güçlü anayasal geleneklerin yerleştiği İngiltere’nin bir hukuk devleti olmadığını söylemek pekte steril bir düşünce olmaz. Zira normatif açıdan bakıldığında İngiltere’deki demokrasi hukuk devletinin varlığını kanıtlamaya yetmektedir. [10]

Hukuk devleti ilkesi , Türkiye’nin son yıllarda üyelik için girişimlerini arttırdığı Avrupa Birliği’nin de yapıcı ve kurucu değerlerinden birisidir .[11] Ayrıca Kopenhag Kriterleri’nde yer almaktadır.[12] Bu bağlamda istikrarlı ve anayasal güvencelerin sağlandığı demokrasilerde hukuk devleti ve insan hakları ilk ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk devleti ilkesi , hukuk ile kuşatılmış bir devleti, dolayısıyla bir ideali ifade ettiğinden insan hakları düşüncesi ile bir paralellik arz etmektedir. Bu nedenle insan hakları düşüncesine dayanan, hukukun evrensel ilkelerine saygı duyan demokratik rejimlerde hukuk devleti ilkesi aynı zamanda olması gereken, ulaşılması gerekendir. Bu da demektir ki Türkiye’deki Hukuk Devleti İlkesi’nin daha da güçlenebilmesi için öncelikle demokrasinin daha da gelişmesine ihtiyaç vardır. Zira düşünce, inanç , ifade hürriyeti, liberal ve demokratik toplum ancak hukuk ve devlet düzeninin birlikte olduğu somut bir zeminde var olabilir. Nitekim liberal-demokratik bir toplum düzeni ‘çağdaş demokrasi’ yi gerekli kılar, diğer bir deyişle ‘özgürlüğün kurumsallaşması’nı... İşte tam bu noktada liberal-demokratik toplum farkını ortaya koyar ki liberalizmi , özgürlük olarak algılanan demokrasi ile birleştirip hukuk ve devlet düzeninde somut bir zemine oturtur. Bu bilgiler ışığında bakıldığında aslında ‘çağdaş

demokrasi' , liberal demokrasinin ta kendisidir. Türkiye'de yasal ve adli işlemlerde eşit muamele, yargı önünde eşitlik ve yargının bağımsız olması, temel hakların daha güvence altında olması, kişisel verilerin korunması, özel hayatın gizliliği [13] ve bunlar gibi bir çok örnekle ileri-liberal demokrasiye adım atılabilir , nitekim atılmaktadır da.

Bugün Türkiye'deki hukuk devletini tam, etkin ve daha güçlü kılabilmek için her şeyden önce Anayasa'daki özgürlükler rejimi ve bunların güvence mekanizmaları genişletilmelidir. Anayasanın denetim dışı bıraktığı idari işlemlere karşı yargı yolu açılmalı ve ilgili maddeler bu yönde değiştirilmelidir. Zira 2010 yılında yapılan anayasa değişikliklerindeki HSYK kararlarının yargı denetimine açılması, yerindelik denetimine son verilmesi ve disiplin işlemlerinin yargı denetimine açılmasında da -hukuk devletinin inşasında en önemli rolün , yargının denetimine izafe edildiğini düşünürsek- ileri demokrasi için adımlar atıldığı ve hukuk devleti ilkesinin bu yolla daha da güçleneceği aşîkardır.[14] Lakin bunların yanında cumhurbaşkanının icrai nitelikteki bazı işlemleri tek başına yapması (YÖK üyelerini seçmek, rektör atamak ...) ve cumhurbaşkanının bu işlemleri aleyhine de dava açılmaması, hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturmaktadır, hukuk devleti ilkesinin daha da güçlendirilebilmesi için bunlarında en kısa zamanda gözden geçirilmesi gerekmektedir.[15] Bunlara ek olarak, yargı mensuplarının, yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesi amacını taşıyan bir yargı reformu gerçekleştirirken, tarafsızlığını koruyabilmesi için uzun vadeli bir dönemde önlem olarak gerek hukuk fakülteleri gerekse Adalet Akademisi müfredatında olsun doğal hukuk perspektifini aşîlayabilecek hukuk felsefesi dersleri açılmalı ve yaygınlaştırılmalı. Zira, ancak bu gerçekleştirilebilirse demokratik hukuk devleti ilkesi hayata geçerken realite, somutluk kazanacak ve daha da güçlenecektir.

Sonuç olarak; '2. maddedeki 'hukuk devleti ilkesi'nin gerçek anlamda yerleşip, güçlenebilmesi için millet iradesinin daha güçlü olması, statükodan beslenen kurul ve kurumların anayasal zeminde görev yapmaları, özellikle anayasadaki 'idari işlem'

niteliğindeki tasarrufların yargı denetimi dışında tutulmamaları gerekmektedir. Bugün darbecilerin yargılanması veya yargılanabilecek duruma gelmesi, YAŞ kararlarının tamamının yargı denetimine açılması için çalışmalar yapılması, Türkiye’deki hukuk devleti ilkesinin ne kadar yol katettiğini, adalet ve yargı yolunda büyük değişimler yaşandığını gözler önüne sermektedir. Yine son aylarda Türkiye’nin gündeminde yer alan konulardan biri olan ‘başkanlık sistemi’ kuvvetler ayrılığı ilkesinin teminatı olarak görülmektedir . Nitekim baktığımızda ‘kuvvetler ayrılığı ilkesi’ ile ‘hukuk devleti ilkesi’ ayrılmaz bir bütündür . Bu bağlamda Türkiye’nin hiç duraksamadan hukuk devleti ilkesini geliştirmek adına nasıl emin ve güçlü adımlar attığı da gözardı edilmemelidir .

Dipnotlar:

[1] <http://www.belgeler.com/blg/1a13/turk-ve-fransiz-hukukunda-isticvap-ve-taraflarin-dinlenmesi-the-interrogation-in-the-turkish-and-french-civil-procedure>

[2] <http://www.kelebekforum.com/idari-islemlerin-denetimi-ve-hukuk-devleti-kamuyonetimi-t64438.html?s=767f9ee68c082d0127245680a731806f&>

[3] yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDUxMDQMDQ4

[4] <http://www.huder.org/dokumanoku.asp?id=15>

[5] www.siyasaliletisim.org/pdf/hukukdevletivehukukzihniyeti.pdf

[6] <http://www.karakutu.com/modules.php?name=News&file=article&sid=3094>

[7] archive.ismmmo.org.tr/docs/mevzuat/vergi/AnayasaMK2006_124.pdf

[8] <http://liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NjI0>

[9] www.resmi-gazete.org/tarih/20110226-8.htm

- [10] www.siyasaliletisim.org/pdf/ingilteredesiyaset.pdf
- [11] www.cu.edu.tr/.../avrupa%20birliği%20hukuku/8-İNSAN%20HAKLARI.ppt –
- [12] research.sabanciuniv.edu/10890/1/birlesmis_mil.pdf
- [13] www.setav.org/ups/dosya/45997.pdf - benzer
- [14] www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/14_2_13.pdf
- [15] www.anayasa.gen.tr/cumhurbaskani.htm - Önbellek - Benzer

Kaynakça:

- 1- Anayasa Hukuku, Mustafa Erdoğan, Orion Yayınevi
- 2- Burhan Kuzu, Hukuk Devleti ve Hukuk zihniyeti, www.academical.org/dergi/MAKALE/11
- 3- Anayasa Hukuk Genel Esasları Türk Anayasası Düzeni, Ramazan Derdimen
- 4- www.gencbilim.com
- 5- www.danistay.org.tr
- 6- www.kazanci.org.tr
- 7- www.anayasa.org.tr
- 8- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 7.Baskı, Ankara, 2002
- 9- ERDOĞAN, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Ankara, 2001.
- 10- *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996.

Alperen Cihan Çetinkaya